

YİYECEK-İÇECEKLERDE HARAM-HELALLİĞİN KRİTERİ VE BU KONUDA ARAP KÜLTÜRÜNÜN ETKİSİ

Yüksel MACİT*

The Criterion of Forbidden and Permissible in Foods and Drinks: In This Subject The Influence of The Culture of Arab

ABSTRACT

According to Quran and the tradition of the Prophet the criterion of forbidden and permissible in foods and drinks is to become useful, pure and harmful, malignant. Some of forbidden and permitted foods and drinks mentoined in Quran and the tradition of the prophet; others were determined by scholar, but the some of them were influenced of Arab's culture. Today should be looked up medical datas.

Key Words: Forbidden, permissible, harmful, malignant, useful, pure.

Giriş

Kur'an ve sünnet, yiyecek ve içecekler konusunda genel özellikleri nazara veren ilkeler koymuştur. Ancak yiyecek ve içeceklerden özellikle haram olanların ve helal olanların bir kısmı Kur'an ve sünnette sayılmıştır, bütün yiyecek ve içecekler tadat edilmemiştir; onların tespiti fakihlerin kıyas ve içtihadına kalmıştır. Onlar bu konuda genelde benzetme yoluyla hüküm vermişlerdir. Bazı fakihler kültürlerinin, özellikle Arap kültürünün etkisiyle hüküm vermişlerdir. Yiyecek ve içecekler insan sağlığını ilgilendirdiğinden bu çağda onlarla ilgili haram ve helalliğin tespitinde işin tabiatına uygun kriterlerin getirilmesi gerekir. Bize göre buna haram ve helalin ö-zündeki şey, Kur'an ve sünnetin bu konudaki amacı imkan vermektedir. Bu yazı bu hususları izaha yöneliktir.

---

* Dr., İnönü Üniversitesi Darendede İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Ana Bilim Dalı

I-Haram ve Helal Kavramı

Haram, kendisinden menedilen (el-memnu minh),¹ yasak demektir. Bu men, ya menedilen şeyin kutsal olmasından veya pis, zararlı vb. sebeplerle olur. Her iki sebeple haram olan şeylere mitolojilerde ve dinlerde rastlamak mümkündür. İbn Nedim (ö.385/995), Harranîler/Sabiîler hakkında bilgi verirken onların domuz eti yemekten nehyedildiklerini, ancak senede bir gün ilahlarını domuz kurban ettiklerini ve etinden yediklerini belirtir.² Mitoloji uzmanları J.Frazer ve J.Campbell kaynak göstermemekle beraber bu olaydan hareketle domuzun bazı topluluklar tarafından kutsal kabul edilmiş olabileceğini söylerler. Ancak domuz bir Mısır tanrısını öldürdüğü için ve Mısır mitolojisi de diğer mitolojilere yansıdığı için, genelde mitolojilerde domuz sevilmmez, ondan nefret edilir, eti yenmez.³ Tevrat ve Kur'an'da, domuz murdar ve pis olduğu için haramdır.⁴

Mitolojilerde bazı insanlar (rahipler, krallar), bazı toprak parçaları ve zaman dilimleri kutsal kabul edilmiştir. Kaynakları farklı olsa da bu durum İlahî dinlerde de vardır; Kur'an'da insanın/canın haram (kutsal) kılması, Peygamber'in sünnetinde Kabe'nin haram kabul edilmesi bu cümledendir, ancak konumuz yiyecek ve içecekler olduğu için onlar üzerinde durmayacağız. Bunları haram kavramının çifte anlamını belirtme için zikrettik. Hangi mananın önce ortaya çıktığı ayrıca tartışılabilir. Fakat iki mananın ortak yönü, ikisinde de yasağın olmasıdır. Çünkü temiz olmayan (habis) bir şeyin yenmesi yasak/haram olduğu gibi, haram/kutsal kabul edilen cana kıyılması ve insan etinin yenmesi de yasaktır.

Helal'e gelince onun aslı hall'dir, hall'in aslı ise bağı, düğümü çözmektir.⁵ Buna göre helal, haramlığı çözücü, yasağı kaldırıcı olduğundan haramın önceliğini çağırıştırır. Bu da fıkıh usulündeki eşyada asıl olan nedir, helal mi haram mı, diğer bir deyişle eşya ne üzeredir, ibaha mı, hazr mı? tartışmalarını hatıra getirir. Her iki görüşte olan fakih ve mütekellimler vardır. Kadı Abdulcebbar (ö.415/1025) eş-Şer'iyyat'ta şöyle der: Bu konuda şeyhlerimizin (Mutezile) görüşü şudur: Haklar dışında kalan, mükellefe içinde fayda veya daha başka amaç olan ve onda mükellefe ve başkasına acil ve gelecekte zarar olmayan her fiilin aklen mubah olması gerekir. Bunun dışına ancak delil ile çıkılır. Bu, onların "Eşya ibaha üzeredir" sözlerinin manasıdır. Çünkü onlar bütün eşyanın mubah olduğunu kastetmiyorlar. Zîra eşyada, vacip ve mendup olduğu akıl ile bilinen şeyler olduğu gibi, çirkinliği akıl ile bilinen şeyler de vardır. Vasıflarını daha önce beyan ettiğimiz mütekellimlerden ve fakihlerden bunun aksini söyleyen kimseler, şer'in mubah kıldığı şeyler hariç eşyanın hepsi hazr (haram) üzeredir der-

1 Ragıb el-İsfahânî, Huseyn b.Muhammed, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, İstanbul 1986,164.

2 Bkz, İbn Nedim, Ebu'l-Ferec Muhammed b.İshak, *el-Fihrist*, Beyrut 1994, s. 396.

3 Bu konuda geniş bilgi için bkz, James G. Frazer, *Altın Dal*, çev.: H. Doğan, İstanbul 1991, c. I, ss. 284-285; Joseph Campbell, *İlkel Mitoloji*, çev.: K.Emiroğlu, Ankara 1992, s452.

4 Bkz, *Tevrat*, Tesniye, 14/8; Kur'an, Enam, 6/145-146.

5 Bkz, el-İsfahânî, *el-Müfredat*, ss. 182-183.

ler. İddia ederler ki, kulun tasarrufu ancak izin ile, bizden biri ancak Allah'ın memluküdür. Bu sebeple onun için tasarruf ancak Allah'ın izniyle helal olur. Bu gerekçe sebebiyle, bizden birine başkasının canı ve malında tasarruf ancak izin ile helal olduğu gibi. Mütakellimlerden ve fakihlerden bazı kimseler şöyle der: Kulun mecbur olduğu şeye mubah demek gerekir, onun dışındaki şeyler haram (hazır) üzeredir."⁶

Bu konuda Kadı Abdulcebbar ile aynı görüşteyiz. Nass olmadığı konuda her şey haram demek de, her şey helal demek de doğru değildir. Hz. Aişe'nin, "De ki, bana vahyolunan şeyler içinde, ölü hayvan eti, akıcı kan ve domuz eti, çünkü o pistir, fiske olarak Allah'tan başkası adına kesilen hayvan dışında haram bulamıyorum"⁷ ayetini okuyarak fareyi bile helal saydığı nakledilmiştir.⁸ Bu rivayet aşırı gözüküyor. Geleceği üzere Kur'an, habis (pis) şeyleri haram kılıyor. Fare haşarat cinsindedir, habistir.

II-Kur'an ve Sünnette Haram ve Helal

Kur'an'da, ölü hayvan eti, kan, domuz ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar,⁹ boğularak, süsülerek veya yuvarlanarak ölen hayvanlar haram kılınmıştır;¹⁰ Allah'ın ismi anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin denmiştir¹¹ ve genel bir ifadeyle pis şeyler (habisat) haram, temiz şeyler (tayyibat) helal kılınmıştır.¹² İleride temas edeceğimiz üzere kavga ve karşılığa yol açması şarabın (hamr) da yasaklanması ile ilgili nasların¹³ nüzul sebebi olarak nakledilen olaylarda belirgin biçimde vurgulanmıştır.

Kur'an'da şöyle denir: "De ki, bana vahyolunan şeyler içinde, ölü hayvan eti, akıcı kan ve domuz eti, çünkü o pistir, fiske olarak Allah'tan başkası adına kesilen hayvan dışında haram bulamıyorum. Kim mecbur kalırsa fazla olmamak şartıyla onlardan yiyebilir. Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir. Yahudilere gelince onlara her tırnaklı hayvanı, inek ve koyunun kemik ve bağırsaklarına, derisine geçen kısmı hariç iç yağlarını haram kıldık; bunu azdıkları için onlara ceza yaptık. Biz sözümüzde dururuz."¹⁴ Tevrat'ta, eti yenen ve yemeyen hayvanlar kargaya varıncaya kadar tek tek sayılmıştır, deve de haramdır, murdardır.¹⁵

6 Kadı Abdulcebbar, *el-Muğni fi ebvabi't-tevhid ve'l-adl*, XVII. eş-Şer'iyyat, Kahire 1962, s. 145.

7 Enam, 6/145

8 Bkz, İbn Kudame, Ebu Muhammed Abdullah, *el-Muğni*, tahk.: M.S.Muhsin ve Ş.M.İsmail, Neşr, Mektebetü'l Külliyyati'l-Ezheriyye, Kahire, ts, c. VIII, s. 586.

9 Bakara, 2/173.

10 Maide, 5/3.

11 Enam, 6/121.

12 Araf, 7/157.

13 Maide, 5/90-91.

14 Enam, 6/145-146.

15 *Tevrat*, Tesniye, 14/3-21.

İçkinin haramlığı meselesine gelince, Tevrat'ta şarap (içki) haram değildir, şarap İncillerde de yasak değildir. İslam'ın ilk dönemlerinde şarabın haram olmadığı bilinir, hatta şarapta çok zararın yanı sıra, faydanın da olduğunu açıkça ifade eden ayet vardır. (Bakara, 2/219.) Bazı olaylar üzerine şarap (hamr) aşamalı olarak yasaklanmıştır; önce sarhoşken namaz kılma yasaklanmıştır. (Nisa, 4/43.) Daha sonra bazı sahabe şarap içer sarhoş olur kavga çıkarırlar, biri vurur diğerinin burnunu kırar ve olay Peygamber'e haber verilir, bunun üzerine içkinin insanlar arasında kin ve düşmanlığa sebep olduğunu ve ondan artık kaçınılması gerektiğini vurgulayan ayet (Maide, 5/90-91) iner. Ali'den rivayet edildiğine göre Hamza içer ve içirir, sıçrar bir adamın iki devesini ortadan keser, ciğerlerini alır, Ali gördüğü bu olayı Hz.Peygamber'e haber verir, o da Hamza'yı kınar. Bu olay üzerine içkiyi yasaklayan ayet iner.¹⁶ Bu olaylar olmasaydı belki içki dinde yasaklanmayacaktı düşüncesi hatıra gelebilir. Mutezileden Ebu'l-Huseyn el-Basrî (ö.436/1044) şarabın haramlığının akli değil, şer'i olduğunu belirtir.¹⁷ Ancak bugün tıp biliminin sunduğu veriler ışığında düşüncecek olursak içkinin insan sağlığına zararlı olduğu hususunun akılla anlaşılabilen yalnızca şer'in verileri ile bilinebilen bir husus olduğu görüşüne katılmak pek mümkün görünmemektedir. Ömer Hayyam gibi bazı şairlerin, "Muhammed herkese değil hamlara (içmesini bilmeyenlere, sarhoş olmak için içenlere) içkiyi yasaklamıştır" tarzındaki ifadelerinin fıkıh açısından herhangi bir mesnedi ve normatif değeri bulunmamaktadır. Belki şarabı bir kültür olarak hazmettirici meşrubat gibi ölçülü içen insanlar bulunduğu şeklinde bir değerlendirme akla gelebilir. Ancak İslam hukukunun genel yaklaşımı hüküm koyarken münferit istisnai durumları değil tüm toplumu göz önünde bulundurmaktır.¹⁸ Dolayısıyla halkın geneli düşünüldüğü zaman az içkinin sarhoş etmese de çoğuna götürebileceği, bunun da kronik sağlık problemlerine yol açacağı göz önüne alındığında içki yasağının kapsamında bir daralmadan bahsedilemez.

Hz.Peygamber, Kur'an'da olmayan bazı yasaklar koymuştur, yırtıcı kuş ve yırtıcı hayvanların yenmesinden¹⁹ ve ehli eşek etinden nehyetmiştir.²⁰ Bazı rivayetlere göre Hz.Muhammed, kavminin bilmediği bazı hayvanları haram kılmaya da yememiştir. Bir rivayete göre Hz.Muhammed'e bir keler getirilmiş, iştahı çekmiş, elini ona uzatmış, o-

16 el-Vahidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbabu'n-Nüzul*, 2.Bs., Beyrut 1991, ss. 118-119.

17 Ebu'l-Huseyn el-Basrî, *el-Mutemed fi usuli'l-fıkıh*, Beyrut 1983, c. II, ss. 327-328.

18 Şatibi, *el-Muvafakat fi Usuli's-şeria*, Beyrut trz, II, 52 vd.

19 Buharî, Tıb, 57; Müslim, Sayd, 11; Tirmizî, Et'ime, 7.

20 Buharî, Cihad, 130, Zebaih, 27-28; Müslim, Sayd, 26. Ebu Hanife'ye göre katır ve at eti de haramdır, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre at eti helaldir. Hanefî fakih el-Mevsilî bunların haram olmasını Allah'ın, "At, katır ve eşek binmeniz içindir ve ziyettir" (Nahl,16/8) sözü ile gerekçelendirir. el-Mevsilî, Abdullah, el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar, İstanbul 1981, V, 14. Bu konu ihtiyaca ve örfeye bağlıdır; Araplar yaban eşek etini severler, eski Türkler temiz ve taze at etini severler, at onlarda çoktur. Bu yeme kültürüyle alakalıdır. Şimdi de bazı Türkler at eti yer, bazısı yemez; yemeyenlerde bazı fikhî yorumların da etkisi vardır.

nun bir keler olduğu haber verilince elini geri çekmiştir. Keler haram mı? diye sorulunca: "Hayır, fakat o kavminin toprağında yoktur" demiştir. Keleri yememiştir. Onu hanımı Meymune yemiştir, Peygamber de bakmıştır.²¹ Diğer rivayete göre, İbn Ömer, Peygamberden, keler (dab) hakkında şöyle dediğini söyledi: "Onu yemem, helal da kılmam, haram da." Bunun üzerine Zeyd el-Esam şöyle dedi: İbn Abbas'a dedim ki: İnsanlar Peygamber'in keler hakkında "Onu yemem, haram ve helal da kılmam" dediğini söylüyorlar. İbn Abbas dedi: "Ne kötü söylüyorlar. Peygamber helal ve haram kılıcı olarak gönderildi." Bu iki rivayet çelişkilidir. Bundan dolayı en-Nazzam (ö.231/846), sahabe çelişkili rivayetler etmiştir diye tenkit etmiştir, el-Cahız (ö.255/869) bunu el-Fütya kitabında zikretmiştir, Fahreddin er-Râzî (ö.606/1149) de ondan nakletmiştir.²² İbn Ömer'in rivayeti veya ondan bu rivayet doğru olsa helal ve haram konusunda vahiy olmadığında Peygamber'in kavminin örfüne göre hareket ettiğini gösterir.

III-Fıkıhta Haram ve Helal

Fıkıhta haram ve helallerin ayrıntısına girmeyeceğiz, onların belirlenmesinde Arap kültürünün etkisinin belirgin olduğu örnekler vereceğiz.

İmam Şafîî'nin (ö.204/819) el-Ümm adlı fıkıh kitabında şöyle bir başlık yer alır: "Arabın Yememesi Üzerine Haram Olan Şeyler." Şafîî, bu başlık altında, ayette Arapların kastedildiğini iddia ederek "Onlara temiz şeyler helal, pis şeyler haram kılındı"²³ ayetinin yorumu bağlamında şöyle der: "Hakkında haram ve helal kılan nass (ayet,hadis) olmayan hayvanlar hususunda bak, Arap onu yiyor mu, yiyorsa, hakkında haram kılan nass yoksa onu helal bil, çünkü o Araplara göre helal ve tayyibattandır, zira onlar güzel/temiz buldukları şeyleri helal sayıyorlardı; onu Arap yemiyorsa, o pis olduğu için haram sayıyordur, sen de onu haram bil, çünkü o habıs şeylerdendir."²⁴

Hanbelî fakih İbn Kudame (ö.670/1271) de aynı görüştedir; bu konuda şöyle der: "Arabın temiz (tayyib) dediği helal, pis (habıs) dediği haramdır. Allah Teala'nın "Onlara temiz şeyler helal, pis şeyler haram kılındı" sözünden dolayı."²⁵

Mamafih bu yaklaşımlar fıkıhta hakim olan tek yaklaşım değildir. Ünlü Hanefi alimi Cessas (ö. 371/981) "tayyib" ve "habıs" unsurlarının belirlenme kriteri olarak Arapların değerlendirmelerini merkeze alan yaklaşımı sert bir dille eleştirmiştir: "Allah'ın habıs nesnelere haram kılındığına dair insanlara olan hitabı, Arap olmayanları dışarıda bırakarak yalnız Arap-

21 İmam Malik, *Muvatta'*, tahk.: A. Abdullatif, Daru'l-Kalem, Beyrut, ts, s. 219. Ayrıca bkz. Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 81.

22 Bkz, Fahreddin er-Râzî, *el-Mahsul fi İlmi Usuli'l-Fıkh*, tah.: T. Cabir Feyyaz Alvanî, 2. Bs., Beyrut 1992, c. IV, ss. 312-313.

23 Araf, 7/157.

24 Muhammed b. İdris eş-Şafîî, *el- Ümm*, 2. Bs., Beyrut 1983, c. II, s. 271.

25 İbn Kudame, *el-Muğni*, c. VIII, s. 585.

ları kapsamamaktadır. Dolayısıyla dinen sorumlu (mükellef) olan tüm insanlar bu hitabın kapsamına dahildir. Diğer insanları bir tarafa bırakarak yalnızca Arapların iğrenç görmesini bir nesnenin haramlığı için kriter olarak kabul etmek, ayetin muktezasından uzak, herhangi bir temele dayanmayan bir iddiadır.²⁶ Nitekim Hanefi fakihleri "habis" kategorisine girmenin kriteri olarak, belli bir etnik kökene inhisar ettirmeksizin, sağduyu sahibi insanların fitraten iğrenç bulmalarını esas almışlardır.²⁷

Sonuç ve Öneri

Bunlardan anlaşılıyor ki: Kur'an, haram ve helal konusunda, özel dinî sebeplerle yasakladıkları (Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar vb.) hariç, genel kriter koymuştur: "Temiz şeyler helal, pis şeyler haram." Şafîî ve İbn Kudame gibi bazı fakihler bu bağlamda haram ve helalliğin kriterini Arabin tabiatına uygunluk ve aykırılık ile sınırlamışlardır. Halbuki İslam'ın evrensel bir din olduğu kabul edilir. Kur'an'da, "Biz seni bütün insanlığa gönderdik"²⁸ buyrulur. Dolayısıyla başta Cessas olmak üzere Hanefi fakihlerinin yaklaşımı daha isabetli görünmektedir. Buna göre haram ve helalin tespitinde diğer milletlerin de tabiatı geçerli olur. Ancak yiyecek ve içeceklerde insanların tabiatları farklıdır, birinin sevdiğini diğeri sevmeyebilir; çekirgenin haşarat kabul edilmeyip fıkıh kitaplarına helal diye geçmesinde²⁹ örfün etkisi söz konusudur, fakat bazıları onu kerih görebilir. Onun için bize göre, helal ve haramın tespitinde tıp ilminin, "bu yararlı, şu zararlı" şeklindeki verilerinden yararlanılmalıdır. Adli tıp gibi, hukuk sağlık kurulu ve sağlık hukuku oluşturulabilir, kapsamı da geniş tutulabilir. Genele yararlı yiyecek ve içecekler serbest, zararlılar yasak edilir. Bu metot Arap kültürü ve tabiatına uygunluk, kıyas ve benzetme ile hüküm tespitinde daha iyidir. Ancak tıbbın da bu konuya ideolojik değil, bilimsel bakması gerekir. Tıp geliştikçe mevcut verilere dayalı hükümler de değişebilir. Bu durum insan sağlığını da korumayı amaçlayan bir dinin amacına uygun düşer. Bu şekilde daha çok hayvan etinden yararlanma imkanı da doğar. Hatta gen biliminin de yardımıyla, sağlıklı olmak koşuluyla et kombinaları gibi hayvanlar yetiştirilebilir. Böylece aç insanlar doyurulabilir. İlk zamanlarda bütün entelektüel ve ilmi disiplinler dini ilimler kapsamında ele alınıyordu. Diğer ilimlerin felsefeden ayrılması gibi, bazı ilimlerin alanına giren konuların da dini ilimlerden ayrılması doğaldır. Yiyecek ve içeceklerde zararlıyı ve faydalıyı tıp tespit eder. Bu tespitlerden yararlanarak yasağı hukuk koyar.

26 Cessas, *Ahkamü'l-Kur'an*, Beyrut, ts, c. III, s. 210.

27 Bkz. Serahsi, *el-Mebsut*, İstanbul 1983, c. XI, ss. 225-226, 255; Kasani, *Bedaiu's-sanai'*, Bayrut 1986, c. V, ss. 36, 38.

28 Sebe, 34/28.

29 İbn Rüşd, Ebu'l-Velid, *Bidayetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid*, İstanbul 1985, c. II, s. 359; İbn Kudame, *el-Muğni*, c. VIII, s. 590; el-Mevsilî, *el-İhtiyar*, c. V, s. 15.

ÖZET

Kur'an ve sünnete göre yiyecek ve içeceklerde haram ve helalliğin kriteri onların zararlı, pis (habis) ve faydalı, temiz (tayyib) olmasıdır. Kur'an'da haram ve helal yiyecek ve içeceklerin bazıları zikredilmiştir; diğerleri alimler tarafından tespit edilmiştir, fakat onlardan bazıları Arap kültüründen etkilenmiştir. Bugün tıp ilminin verilerinden yararlanılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Haram/yasak, helal/serbest, zararlı, pis, faydalı, temiz.